

УДК 332.1.009.12

А. В. Норченко

Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»

**СУТНІСТЬ КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН
В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ****A. V. Norchenko**

Cherkasy branch of Private Institute of Higher Education «European University»

**THE ESSENCE OF THE COMPETITIVENESS AND COMPETITIVE RELATIONS
IN REGIONAL ECONOMY**

У статті розглянуто сутність конкуренції, її особливості, конкурентні відносини в регіональній економіці, а також конкурентоспроможність регіонів. Досліджено і узагальнено наукові підходи українських і зарубіжних вчених-економістів стосовно змістової наповненості конкуренції та конкурентоспроможності, що дало змогу визначити основні аспекти конкурентних відносин на регіональному рівні.

Ключові слова: конкуренція, види конкуренції, регіональна конкуренція, конкурентоспроможність, види конкурентоспроможності, методи конкурентної боротьби.

The essence of the competition, its features, competitive relations in regional economy and the competitiveness of regions are considered in the article. Scientific approaches of Ukrainian and foreign economists concerning the content of competition and competitiveness are examined and summarized. The main aspects of competitive relations at regional level are determined.

Key words: competition, types of competition, regional competition, competitiveness, types of competitiveness, methods of competitive activity.

Постановка проблеми. Конкуренція – одна з найголовніших рис ринкового господарства. Саме конкуренція забезпечує творчу свободу особистості, створює умови для її самореалізації в сфері економіки шляхом розробки і виробництва нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Основа конкурентоспроможної економіки держави – конкурентоспроможність регіональних економік, міжгалузевих комплексів, суб'єктів господарювання та їх об'єднань. Саме тому кінцевою метою будь-якої фірми чи підприємства є перемога в конкурентній боротьбі, яка є закономірним результатом, а не одноразовим чи випадковим явищем.

У науковій сфері існують різні підходи до вивчення природи конкуренції, до визначення конкуренції та конкурентоспроможності. Узагальнення цих підходів дозволяє краще зрозуміти та ефективніше реалізувати її в практиці господарювання та розвитку регіональних соціально-економічних систем.

Аналіз основних досліджень. Проблемам розвитку конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності складних економічних систем присвячені праці багатьох українських та зарубіжних вчених, зокрема О. Агафоненка, Г. Азоєва, В. Будякова, В. Василенко, С. Джевонса, Д. Клинового, П. Кругмана, Л. Піддубної, М. Портера, А. Сміта, Р. Фатхутдінова, П. Хейне, А. Челенкова, Л. Чернюк, П. Швеця, В. Шпильової та інших.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття конкуренції, класифікації її видів, виявлення резервів і шляхів її розвитку, до тлумачення терміна «конкурентоспроможність регіонів» та підвищення конкурентоспроможності регіонів у сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших компонентів функціонування ринкового механізму є конкуренція. Конкуренція (від лат. *concurrentia* – змагання, суперництво) означає боротьбу між різними виробниками продукції, робіт, послуг за завоювання ринку та отримання більшого прибутку. Без цієї важливої складової ринкові відносини практично неможливі. Виникає вона за певних умов:

- наявності на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців будь-якого продукту або ресурсу;

- свободи виробляти ту чи іншу продукцію, обирати постачальників, розпоряджатися прибутками та вирішувати інші господарські проблеми;

- свободи для покупців та продавців функціонувати на ринках та виходити з них;
- перевищення пропозиції товарів над попитом на них [5, с. 20–21].

Теорія конкуренції вперше була сформована Адамом Смітом, що вказав на такі ключові моменти:

- в умовах ринкових відносин можливе максимальне задоволення потреб споживачів і якнайкраще використання ресурсів у суспільстві;
- конкуренція – це, перш за все, суперництво, яке підвищує ціни (за умов зменшення пропозиції), або зменшує їх (за умов надлишкової пропозиції);
- основні умови ефективної конкуренції – це наявність великої кількості продавців, доступність та повнота інформації, мобільність використовуваних ресурсів, відсутність у окремого продавця можливості робити істотний вплив на зміну ринкової ціни товару;
- головний принцип конкуренції – принцип «невидимої руки», відповідно до якого «...смикаючи за нитки маріонеток-підприємців, рука примушує їх діяти відповідно до певного ідеального плану розвитку економіки, безжально витісняючи фірми, що виробляють продукцію, яка не потрібна для ринку»;
- механізм конкуренції об'єктивно врівноважує галузеву норму прибутку, приводить до оптимального розподілу ресурсів між галузями [6, с. 45].

Отже, сутність конкуренції, по-перше, проявляється в тому, що вона забезпечує покупцеві можливість обирати товари, що представлені в широкому асортименті на ринку, а по-друге, створює продавцеві сприятливі умови для реалізації цих товарів. Тобто в процесі обміну беруть участь дві сторони, кожна з яких ставить свій інтерес вище за інтерес партнера, та при укладанні угоди як продавець, так і покупець повинні йти на компроміс, зокрема щодо встановлення ціни на продукцію (товар чи послугу), інакше угода не відбудеться, і кожна зі сторін зазнає збитків.

Для покращення своїх позицій на ринку як засоби конкурентної боротьби компанії використовують якість продукції, ціну, сервіс, асортимент, умови постачання та оплати товару/послуги, обслуговування після продажу, рекламу тощо [8].

Незначний досвід функціонування вітчизняної економіки в ринкових умовах, недосконалість державної регіональної політики, необґрунтованість позиції державної влади щодо визначення ролі і впливу регіональних органів влади на економічні процеси в країні не дозволили накопичити достатню кількість достовірної інформації, що дає змогу прийти до єдиної думки щодо наявності та шляхів розвитку конкурентних переваг як національної, так і регіональної економік.

Для кращого розуміння сутності конкуренції слід навести її визначення, що запропоновані відомими зарубіжними та вітчизняними вченими-економістами. Так, американський економіст П. Хейне вважає, що конкуренція – це прагнення якнайкраще задовольнити критерії доступу до благ, обсяг яких є обмеженим. К. Р. Макконелл і С. Л. Брю, вважають, що конкуренція – це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його [4].

Під конкуренцією Г. Л. Азоев розуміє суперництво між окремими юридичними або фізичними конкурентами, зацікавленими у досягненні однієї мети [1, с. 10].

На думку Р. Фатхутдінова, конкуренція – це процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами для отримання перемоги чи досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних чи суб'єктивних потреб у межах законодавства чи в природних умовах [6, с. 14].

М. Портер відзначає, що конкуренція – це динамічний процес, що розвивається безупинно, це ландшафт, що швидко змінюється, адже на ньому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти [5].

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» конкуренція визначається як «...змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт не може визначати умови обороту товарів на ринку» [3].

На думку В. Н. Василенко, О. Ю. Агафоненка та В. Е. Будякова, ринкова конкуренція – це боротьба фірм за обмежений обсяг з платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на недосупних сегментах ринку. Та разом з тим, вони вважають, що в світі відсутнє єдине поняття «конкуренція» [2, с. 10].

Поєднуючи поняття «ринок» і «конкуренція», С. Джевонс припускає пряму залежність між чисельністю продавців і ціною: «...на одному ринку в будь-який момент не може бути двох цін на однаковий товар». Отже, відповідно до концепції науковця, під конкуренцією слід розуміти ринок та наявність ринкового механізму господарювання [4, с. 26].

Конкуренція регіонів – це процес суперництва, взаємодії, боротьби соціально-економічних систем регіонів із залученням і використанням людських, матеріальних, інформаційних, фінансових та інших ресурсів з метою досягнення певного рівня регіонального розвитку. Конкуренція регіонів залежить від конкурентних дій інших зовнішніх суб'єктів.

Регіональна конкуренція є ширшим поняттям порівняно з конкуренцією регіонів. Так, Л. Г. Чернюк розглядає регіональну конкуренцію як сучасну форму просторової взаємодії регіонів, кожен з яких може виступати як підприємець, та як прагнення регіонів створити на своїй території максимально сприятливі умови для залучення капіталу і фінансових ресурсів [7, с. 44].

Отже, регіональна конкуренція може не виходити за межі зовнішнього і внутрішнього середовища регіону.

Порівняно з регіональною конкуренцією, територіальна є ширшим поняттям, яке розкриває сутність конкурентних відносин між територіями – містами, селами, селищами, регіонами, районами, об'єднаннями територій та країнами.

Територіальна конкуренція може здійснюватись на таких рівнях:

- районному (між населеними пунктами та адміністративно-територіальними пунктами);
- регіональному (район, місто, область);
- національному (країна);
- міжнародному (декілька країн);
- глобальному.

Від рівня розвитку конкуренції в регіоні та поза його межами залежить тип конкурентної політики, який в розвинених країнах упродовж останніх років змінився з «захисного» (проведення заходів по захисту від дій конкурентів) на «агресивний» – просування продукції та послуг, завоювання ринкових ніш на територіях конкурентів [2, с. 10–11].

Конкуренція є доволі тонким та гнучким механізмом. Її гнучкість виявляється у миттєвій реакції на будь-які, навіть незначні зміни в зовнішньому середовищі. Вона є однією з ознак ринків, механізмом регулювання виробництва, рушійною силою розвитку суб'єктів і об'єктів управління та суспільства в цілому. Розрізняють такі методи конкуренції:

- шляхом підвищення якості товару (нецінова);
- через зниження ціни (цінова);
- шляхом зменшення експлуатаційних витрат споживача товару;
- через використання всіх конкурентних переваг суб'єкта або об'єкта (інтегральна).

На превеликий жаль, конкуренція може справляти не тільки позитивний, а й негативний вплив: оскільки вона спрямована на випередження і витіснення одних учасників ринку іншими, то одним із її негативних наслідків є безробіття. Існують й інші недоліки, такі як: розподіл доходів без урахування етичних аспектів, відволікання значних коштів на невиробничі потреби, нехтування потенційно негативними наслідками рішень з точки зору майбутньої діяльності певного підприємства.

Наприклад, Р. Уотерман вважав, що конкуренція негативно впливає на продуктивність праці: «...конкуренція робить людей підозрілими і ворожими один до одного, не сприяє відмінній роботі, бо прагнення зробити щось добре і прагнення перемогти інших – дві різні речі».

З певним припущенням можна стверджувати, що конкуренція спричиняє банкрутство неефективних підприємств, у зв'язку з чим і розвивається безробіття [4].

У сучасних умовах господарювання все більшої актуальності набуває проблематика забезпечення регіональної конкурентоспроможності як здатності регіону розвивати та захищати свої конкурентні переваги. Використання конкурентних переваг дозволяє регіонам не лише зміцнювати власний конкурентний статус, а й сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності країни на зовнішніх ринках.

Конкурентоспроможність є багатоаспектним явищем, формування якого знаходиться на перехресті складних взаємозв'язків різних форм та видів діяльності складної економічної системи. Враховуючи латентний характер конкурентоспроможності, слід зазначити, що визначення цього поняття є доволі трудомістким процесом, який потребує застосування принципів системного та комплексного підходу [7, с. 92].

Конкурентоспроможність – це поняття, що не лише повніше відображає вимоги ринку, але й, що особливо важливо, орієнтує суб'єктів конкурентної боротьби на активні дії щодо завоювання ринкових позицій, їх утримання, зміцнення та розширення. Як економічне явище конкурентоспроможність мобілізує економічних агентів не тільки на активнішу, а, скоріше, на агресивнішу (в позитивному сенсі) діяльність.

Деякі автори ототожнюють поняття конкурентоспроможності з поняттям ефективності. Але конкурентоспроможність – це ширша категорія, ніж ефективність, тому що остання є лише складовою

першої. Конкурентоспроможність описує набагато складніші зв'язки господарюючих суб'єктів, окремих фірм і корпорацій, їх галузевих об'єднань і національних економік окремих країн [8].

Складність та латентний характер конкурентоспроможності обумовлює різноманітність думок науковців щодо її видових проявів. Так, у роботах, присвячених проблемам конкурентоспроможності, її розглядають з точки зору споживачів, конкурентів, інвесторів, бізнес-середовища тощо. Конкурентоспроможність – багаторівнева економічна категорія, взаємозалежними рівнями якої є: технологія, товар, підприємство, сфера діяльності, країна. Наведення рівнів у такій ієрархічній послідовності передбачає наступне: наявність та поточний стан використання ресурсів кожного нижчого рівня формує конкурентоспроможність вищого та має властивість нарощувати його з кожним рівнем ієрархії.

Під конкурентоспроможністю сфери діяльності розуміють:

- наявність достатньої кількості підприємств, що здатні виробляти товари і послуги, які відповідають попиту внутрішнього і зовнішнього ринків;

- спроможність створювати умови для нарощування конкурентного потенціалу [9].

Слід зазначити, що до проблем регіонального розвитку останнім часом включена і проблема забезпечення конкурентоспроможності регіону, що знайшло відображення як в чинному законодавстві, так і в науковій та навчальній літературі. Якщо ж говорити про конкурентоспроможність України в умовах глобалізації, то слід зазначити, що завдання підвищення конкурентоспроможності може бути поставлено та розв'язано лише в масштабах глобального, а не національного ринку.

Висновок. Сучасний стан розвитку економіки України супроводжується рядом невирішених проблем, серед яких одними з найважливіших є проблеми формування та розвитку конкуренції на регіональних та національному ринках, а також формування та збереження певного рівня конкурентоспроможності соціально-економічних систем. Використання узагальнених у статті наукових підходів до визначення базових понять конкуренції та конкурентоспроможності дозволяє розробляти науково обґрунтовані стратегічні й тактичні плани розвитку конкуренції на внутрішніх ринках та забезпечення конкурентоспроможності регіонів.

Список літератури

1. Азоев Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. – М. : Типография «Новости», 2000. – 255 с.
2. Василенко В. Н. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы : [монография] / Василенко В. Н., Агафоненко О. Ю., Будяков В. Е. – Донецк : Юго-Восток, 2008. – 363 с.
3. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210 – III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
4. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління / Л. І. Піддубна ; Харків. нац. екон. ун-т. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 368 с.
5. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
6. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление : [учеб. пособие для вузов по техн. и экон. спец.]. – М. : Инфра-М, 2000, – 544 с.
7. Конкурентоспроможність регіонів України: методологія і практика / [Л. Г. Чернюк, Д. В. Клиновий, П. А. Швець та ін.] ; НАН України ; Рада по вивч. продукт. сил України / Л. Г. Чернюк (наук.ред.). – К. : [б. в.], 2010. – 107 с.
8. Шпильова В. О. Особливості конкурентоспроможності регіонів в умовах України / В. О. Шпильова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Вип. 24, ч. II. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – С. 184–187. – (Серія : Економічні науки).
9. Krugman P. Competitiveness a Dangerous obsession / P. Krugman // In: Competitiveness. An International Economics Reader. – N.Y. : Foreign Affairs, 1994. – P. 19.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013.

Відомості про автора

А. В. Норченко, аспірант, Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет».